

PUHEENVUOROT

Jyrki Konkka

Tiheät ja ohuet suhteet sosiaalialan työssä: eettinen tarkastelu

Tässä kirjoituksessa nostan esiin erään vähemmän tarkastellun, mutta sosiaalialan kannalta olennaisen näkökulman: tiheiden ja ohuiden sosiaalisten suhteiden välisen jännitteen arjen toiminnassa ja valinnoissa. Näkökulma antaa välineitä vastata kysymykseen, kuinka merkityksellisten kokemusten ja ihmissuhteiden sovittaminen yhteen yleisten eettisten periaatteiden kanssa onnistuu käytännön työssä. Vastaus on olennainen sosiaalialan työntekijöiden työn ja ammatillisen kehittymisen kannalta.

Ongelman ydin paljastuu tarkastelemalla arkietiikkaa, eli ihmisten arkipäivän eettisissä valinnoissa soveltamien käytäntöjen perustaa. Sosiaalialalla arkietiikan ongelmat kärjistyvät, sillä sosiaalialalla toimivat ihmiset joutuvat päivittäin kosketuksiin asiakkaiden henkilökohtaisten kysymysten kanssa samalla kun heidän on perustettava toimintansa yhteiskunnan määrittämiin oikeudenmukaisuutta koskeviin periaatteisiin, eli rawlsilaisittain reilun pelin periaatteisiin. Lisäksi sosiaalialalla toimivien ihmisten on pidettävä kiinni omista sitoumuksistaan, joita heidän henkilökohtaiset suhteensa määrittävät. Vaikka näitä suhteita ei määritellä oikeudenmukaisuuden termein, antavat ne kuitenkin mallin toimia asiakkaiden henkilökohtaisten asioiden kanssa. Kärjistäen voisi sanoa, että sosiaalialan työntekijät simuloivat lähisuhteita. He tekevät modernissa yhteiskunnassa työtä,

JYRKI KONKKA

jonka traditionaalisessa yhteiskunnassa tekivät omaiset ja läheiset. Sosiaalialan ammattilaisten on toki toiminnassaan kiinnitettävä erityistä huomiota yleisiin eettisiin periaatteisiin, mutta asiakkaiden ongelmien erityisluonteen vuoksi ne välineet, joilla ratkaisuihin pyritään ovat pikemminkin arkieettisiä omista tiheistä suhteista asiakassuhteisiin siirrettyjä kuin yleisiin eettisiin periaatteisiin pohjautuvia ratkaisuja.

Perusidean esittely

Sosiaalialan työn eettinen ongelmakenttä rajautuu intuitiivisesti yhtäältä julkisen ja yksityisen sekä toisaalta reilun pelin ja välittämisen käsittein. Mutta nämä rajaukset eivät sellaisenaan paljasta ongelman ydinkysymystä, joka koskee ihmisiä, heidän toimintaansa sekä heidän välisiään läheisiä ja vähemmän läheisiä suhteita. Perusoletukseni tässä kirjoituksessa on, että ihmisten arkiikäytäntöihin liittyvien eettisten valintojen ja ratkaisujen voidaan katsoa perustuvan olennaisesti ihmisten välisiin suhteisiin ja niiden tiheyteen. Tiheät suhteet ovat eettisesti relevantteja arkielämän kannalta.

Eettisesti relevanttien tiheiden suhteiden merkitystä korostavalla tarkastelullani on kaksi keskeistä lähtökohtaa. Yhtäältä tarkastelu perustuu mm. Bernard Williamsin (1985, 129) esille tuomaan ajatukseen tiheiden ja ohuiden eettisten käsitteiden erottelusta (ks. myös Geertz 1973). Williamsin idean merkitys on korostunut viimeaikaisessa eettisessä keskustelussa. (Ks. esim. Scanlon 2003, Gibbard 2003, Taylor 2003 ja Margalit 2002.) Tiheät eettiset käsitteet näyttävät antavan esimerkin sellaisista tapauksista, joissa arvot ja tosiasiat ovat kietoutuneet toisiinsa. (Vrt. Konkka 2003.) Yhteiskuntatieteellisessä ja eettisessä tarkastelussa arvot ja tosiasiat on perinteisesti erotettu käsitteellisesti toisistaan, mutta Williamsin mukaan tällainen käsitteellinen erottelu on tuotu ulkoa, eikä se tee oikeutta sosiaalisen todellisuuden kuvaukselle. Toisin sanoen, määrätyt sosiaaliset tosiasiat ovat arvolutuneita siten, että määrätyssä sosiaalisessa kontekstissa niillä on olennainen arvoisältö. Tällaisia sosiaalisia tosiasioita ei voi tarkastella erillään niiden arvoisällöstä, tai päinvastoin - kysymyksessä olevaa arvoisältöä ei voi tarkastella ilman, että se on kytkeytynyt kysymyksessä olevaan tosiasiaan. Ohuilla arvoilla tai tosiasioilla ei ole tällaista kytkeä. (Ks. myös Walzer 1994, 3.)

Toisaalta lähtökohtanani on Avishai Margalitin (2002, 8) ajatus, että etiikan ydin on pikemminkin ihmisten välisissä suhteissa kuin heidän teoissaan tai heidän tekojensa perusteissa. Ihmisten väliset suhteet toki manifestoituvat ihmisten teoissa ja vuorovaikutuksessa, mutta painopisteen ollessa ihmisten välisissä suhteissa voidaan eettisen tarkastelun piiriin tuoda myös sellaisia tekijöitä, jotka ovat jääneet modernin länsimaisen eettisen teorian ulkopuolelle. Vallitsevassa

teoriassa oikeudet ja reilun pelin periaatteet ovat määräävässä osassa, ja muut, ihmisten henkilökohtaisiin suhteisiin liittyvät eettiset tekijät ovat ikään kuin siivottu pois alta, tai jopa tehty moraalisesti merkityksettömiksi. Tällaiset eettiset tekijät liittyvät kuitenkin olennaisesti ihmisten merkityksellisiin ja läheisiin suhteisiin, jotka ilmaistaan pikemminkin välittämisen, vastuullisuuden ja huolepidon kuin oikeuksien, vapauksien ja oikeudenmukaisuuden käsitteiden avulla. (Ks. Gilligan 1982, 19.)

Tässä kirjoituksessa tarkoitan tiheällä ja ohuella eettisellä periaatteella määrätynlaisia ihmisten välisiä suhteita määritteleviä ominaisuuksia. Mitä tiheämpiä suhteet ovat, sitä enemmän niillä on arvosäilytystä – sitä enemmän niihin on lastattu eettistä merkityksellisyttä. Tämän sananvalinnan suhteen on oltava tarkkana. Tiheä ja ohut eivät osoita jyrkkää dikotomiaa kahden yhteensovittamattoman käsitteen kesken, vaan pikemminkin asteittain tihenevien suhteiden olemassaoloa, ja yhä ohuimmat periaatteet kontrastoivat näitä suhteita. (Ks. myös Walzer 1994, 17). Tämä ajatus on sukua Nagelin (1986) ajatukselle, että objektiivisen ja subjektiivisen välillä on jatkumo eri kerroksia (spheres) pikemminkin kuin jyrkkä kahtiajako. Absoluuttisen tiheää suhdetta, saati absoluuttisen ohutta periaatetta ei kuitenkaan missään todennettavissa olevassa maailmassa esiinny, vaan tiheän ja ohuen esiintymät ovat jossain siinä välillä.

Valitsemani näkökulman olennainen seuraus on, että tarkasteluni on ennenkaikkea deskriptiivistä ja substantiaalista. Toisin sanoen, tarkastelen eettisiä kysymyksiä pikemminkin kuvailevasta kuin normatiivisesta näkökulmasta, ja käsittelen pikemminkin kontingenteja kuin käsitteellisiä asioita.

Asettamieni lähtökohtien perusteella tiheitä ihmisten välisiä suhteita voidaan kuvailla kahdesta erillisestä näkökulmasta. Ensinnäkin tiheet suhteet viittaavat tiheisiin eettisiin käsitteisiin, ts. käsitteisiin, joissa arvot ja tosiasiat ovat kietoutuneet toisiinsa. Tällaisia tiheitä eettisiä käsitteitä ovat mm. lupaus, lojaalisuus, petos, brutaalius tai rohkeus. Ohuita käsitteitä sen sijaan ovat sellaiset käsitteet kuten hyvä, paha, oikea, väärä, oikeus, velvollisuus jne. Toisaalta tiheet suhteet liittyvät läheisyyteen ja lähimmäisyyteen – 'minun' ja 'meidän' ovat tiheiden suhteiden tarkastelun kannalta keskeisiä käsitteitä. (ks. Tuomela 1995, Zangwill 2000, 280.) Tiheet suhteet ovat siten yhteisöllisiä – yhteisten ja jaettujen kokemusten, mutta myös päämäärien värittämiä. (Ks. Margalit 2002, ix.) Tiheitä ihmisten välisiä suhteita ovat esimerkiksi ystävyys, vanhemmuus, rakkaussuhde, kansalaisuus jne. Tiheiden suhteiden keskeinen määrittäjä on kokemuksellisuus, subjektiivinen tuntu osallisuudesta. (Vrt. Nagel 1974.) Niinpä objektiivisesti arvioitavien kriteerien eksplisiittinen määrittäminen tällaisille suhteille saattaa osoittautua mahdottomaksi tehtäväksi. Toisin sanoen, tällaiset kriteerit eivät kenties ole eksplikoitavissa. (Vrt. esim. Horwich 1998, 25.) Myös Searle (1995) jakaa ajatuksen, että tiheä suh-

JYRKI KONKKA

de, tai pikemminkin me-ajatteluun perustuva suhde, ei ole kompleksinen konstruktio, vaan sui generis -ominaisuus, joka ei ole pilkottavissa osatekijöihinsä tai naturalisoitavissa.

Äärimmäisen ohuen ihmisten välisen suhteen muodostaa lajitoveruus: ihmisyys, ja ne periaatteet, jotka koskevat kaikkia ihmisiä ja heidän välisiä suhteitaan vain sillä perusteella, että he ovat saman eläinlajin edustajia, ovat klassisen etiikan kannalta äärimmäisen ohuita periaatteita. Huomautettakoon kuitenkin, että joissakin kannanotoissa eettisten periaatteiden piiri on ulotettu vieläkin laajemmalle. (Ks. Singer 1981.) Vallitsevan näkemyksen mukaan ohuet suhteet (tai pikemminkin periaatteet) kuitenkin määritellään ihmisoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden yms. yleisten periaatteiden termein. Minä ja me eivät ole erottelevia tekijöitä universaaleista eettisistä periaatteista puhuttaessa.

Ohuet periaatteet eivät kuitenkaan missään toteudu puhtaina, vaan ne ovat aina jostakin näkökulmasta määriteltyjä ja jonkun tulkin väreitä. (Vrt. Walzer 1994, 9; ks. myös Nagel 1986.) Esimerkiksi Suomen laki määrittelee sen, mikä on oikein tai väärin suomalaisessa yhteiskunnassa, ja esimerkiksi nykyaikainen biologia määrittelee erilaisia eläin- ja kasvilajeja ulkoisten ja objektiivisten kriteerien avulla, mutta silloinkin se tekee sen jostakin teoreettisesta viitekehystä nähtynä. Se, minkälaisen sisällön ja merkityksen ohuet periaatteet saavat inhimillisessä kanssakäymisessä, on kulttuurisesti määrittynyttä, ja siten myös sekoittunutta subjektiivisiin, sisäisiin seikkoihin. Toisaalta tiheilläkin suhteilla on yleistä objektiivista merkitystä. Tiheät suhteet ovat merkityksellisiä kaikissa kulttuureissa. Minulla ei ainakaan ole tiedossa sellaista inhimillistä kulttuuria, jossa näin ei olisi, enkä usko, että kenelläkään muullakaan olisi tietoa tai kokemusta sellaisesta.

Ongelman ydin: Arkietiikka

Tiheät ja ohuet suhteet sekä eettiset periaatteet ovat ihmisten arkietiikan rakennusaineita. Ihmiset tekevät joka päivä eettisiä valintoja ja ratkaisuja. Suurinta osaa näistä valinnoista ja ratkaisuista ei kuitenkaan koeta mitenkään eettisesti merkityksellisinä. Ne eivät ole eettisesti relevantteja ratkaisuja. Ihmiset eivät ole arkipäivän valinnoissaan herkistyneet etäisten ihmisten oikeudenmukaista kohtelua koskeviin kysymyksiin. Heillä on riittävästi huolia omia läheisiensä koskevien asioiden kanssa. He ovat monin tavoin sitoutuneet perheidensä, ystäviensä ja työnsä tuomien vaatimusten hoitamiseen. Näistä sitoumuksista huolehtiminen on eettisesti olennainen asia, jonka parissa ihmiset elävät joka päivä. (Vrt. Margalit 2002.) Nämä sitoumukset muodostavat ihmisen arkietiikan ytimen. Toisin sanoen, arkietiikka on ytimeltään minun ja meidän. (Ks. esim. Zangwill 2000, 279.) Minun

ja meidän eettinen relevanssi merkitsee ennenkaikkea arkietiikan ytimen kapeutta. (Vrt. Jackson & Pettit 1993, 273.)

Ytimen kapeus ilmenee niissä eettisesti relevanteissa merkityksellisissä suhteissa, jotka arkieettisessä ajattelussa saavat suuremman painon suhteessa muihin suhteisiin. Mitä ulommas ytimestä mennään sitä enemmän ohuet periaatteet saavat painoa ratkaisuja tehtäessä. Toisin sanoen, arkietiikka on ytimensä ja ohuempien suhteiden ja periaatteiden suhteen kerroksista. (Vrt. Walzer 1994, 17.) Kuitenkin, jos yksilön on valittava, kohtelee hän läheisiään mieluummin universaalien vai partikulaaristen periaatteiden näkökulmasta, kohtelee hän heitä partikulaaristen periaatteiden näkökulmasta silloin, kun se vain suinkin on mahdollista. (Ks. myös Zangwill 2000, 280.) Toisin sanoen, arkietiikka nojaa vahvasti määrätynlaisiin eettisiin kaksoisstandardeihin. Eettisesti relevantteihin suhteisiin suhtaudutaan toisin kuin muihin ihmisten välisiin suhteisiin.

Kaksoisstandardit ovat etiikan kannalta hankalia. Yhtäältä olemme intuitiivisesti valmiit hyväksymään lojaalisuuden merkityksen läheisissä suhteissa, mutta toisaalta reilun pelin periaatteiden nojalla odotamme etiikalta määrättyjä universaaleja, objektiivisia ja puolueettomia ohuita periaatteita. Arkietiikka ratkaisee tämän ongelman karkeudella, robustisuudella, tehtävien ratkaisujen suhteen. (Ks. Jackson & Pettit 1993, 273; vrt. myös Kandori 1992, 71.) Vaikka teko onkin universaalissa ja objektiivisessa katsannossa puolueellinen, ja kenties siksi vähemmän oikeutettu, ratkaisun tekijä ei koe ratkaisuaan vähemmän moraaliseksi. Pikemminkin päinvastoin. Arkietiikassa lojaliteetti painaa enemmän kuin universaali oikeudenmukaisuus.

Ihmisen arkipäivän kontekstissa tiheitä suhteita, meidän asioitamme, koskevat odotukset ja periaatteet saavat suuremman painon kuin universaalit ja objektiiviset periaatteet. Esimerkiksi tiheässä ja tiiviissä sosiaalisessa kanssakäymisessä subjektiiviset, partikulaariset, puolueelliset ja paikalliset välittämistä määrittävät periaatteet auttavat pitemmälle kuin universaalit, objektiiviset ja puolueettomat reilun pelin periaatteet. (Vrt. *cosa nostra*.) Ne osoittavat ihmiselle, että hänellä on merkityksellinen asema muiden silmissä. Ihmiset odottavat läheisiltään lojaalisuutta ja sitoutumista meidän asioihimme. He odottavat läheisiltään käyttäytymistä, jossa heidän erityisyytensä suhteessa muihin, ulkopuolisiin, tulee otetuksi huomioon. (Ks. Margalit 2002, 34.) Arkietiikka tekee eron meidän ja muiden välillä, ja me muodostaa merkityksellisten suhteiden joukon, johon voidaan soveltaa partikulaarisia ja erottelevia periaatteita. Arkietiikka näkee eron eettisessä relevanssissa sen suhteen, onko kysymyksessä läheinen, kuten oma lapsi tai vanhempi tai puoliso. Reilun pelin periaatteisiin nojaava universaali moraalit ei tällaista eroa tee. Se koskee kaikkia samalla tavalla, ja sen mukaan odotamme kaikilta universaalien ja neutraalien (puolueettomien) periaatteiden noudattamista. Universaalien etiikan antama kuva inhimillisestä eettisyydestä on kuitenkin virheellinen.

Tuskin kukaan jättää ottamatta huomioon eettisesti relevantteja tiheitä suhteitansa ja niihin liittyviä sitoumuksiaan tehdessään arkipäivän eettisiä ratkaisuja. (Vrt. myös Zangwill 2000, 280.) Toisinaan tämä kuitenkin merkitsee pettämistä. Pettäminen ei ole mahdollinen eettinen ratkaisu ilman tiheän suhteen olemassaoloa. (Vrt. Margalit 2002, 36.)

Arkietiikka on ytimeltään aina tiheää. Se on aina sidoksissa johonkin kulttuuriseen kontekstiin. Täydellisen ohut etiikka on abstraktio. Toisin sanoen, eettiset periaatteet ovat aina jossain määrin kulttuurisesti värittyneitä. (Vrt. Walzer 1994, 9.) Esimerkiksi yhteiskuntamme syvät periaatteet, yksilön kunnioittaminen, demokratia, tasa-arvo ja suvaitsevaisuus ohuudestaan huolimatta ovat kuitenkin meidän aikamme ja länsimaisen kulttuurin värittämiä. Ne ovat meidän universaaleja ja objektiivisia periaatteitamme. Tämä faktuaalinen värittyneisyys ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö ainakin periaatteessa voisi olla olemassa joitakin universaaleja ja objektiivisia arvoja, joiden näkökulmasta voimme kritisoida vallitsevia oloja ja käytäntöjä. Me uskomme, että meidän yhteiskuntamme syvät periaatteet ovat ydinolemukseltaan universaaleja ja objektiivisia. Uskomme, että ne antavat alustan kriittiselle näkökulmalle, jotta voisimme arvioida omaa ja muita kulttuureita. Uskomme, että meidän syvien periaatteidemme avulla mistä hyvänsä yhteiskunnasta tulee parempi paikka. Voimme tietysti erehtyä. (Ks. esim. Mackie 1977.) Mutta perusajatus on edelleen sama. Vaikka uskommekin, että oman yhteiskuntamme syvät periaatteet ovat ydinolemukseltaan universaaleja ja objektiivisia, niin manifestaatioltaan ne ovat silti meidän yhteiskuntamme arvoja. (Ks. Walzer 1994, 11.) Arkietiikka rakentuu näistä meidän yhteiskuntamme universaaleista ja objektiivisista arvoista sekä eettisesti relevanttien suhteiden olemassaolosta. Voidaan sanoa, että arkietiikka on ohuiden periaatteiden ja tiheiden suhteiden kerroksinen kokonaisuus.

Arkietiikan kerroksisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yhdellä ihmisellä olisi useampia moraaleja, vaan että ihmisen etiikka muodostaa tiheästä ohueen ulottuvat eettisten sävyjen kirjon. Ohuet periaatteet lävistävät ihmisen moraalisen ajattelun aina sen ytimeen saakka. Ne määrittävät suhdettamme kaikkiin ihmisiin, myös läheisiimme. (Ks. myös Walzer 1994, 12.) Arkietiikan ytimen kapeus kuitenkin merkitsee sitä, että meidän asiamme saa aina suuremman painoarvon kuin universaalit ja ohuet pyrkimykset. Arkieettisten ratkaisujen kärkeus lisäksi painottaa meidän asiamme merkitystä huolimatta universaalien ja ohuiden periaatteiden tarjoamasta kriittisestä näkökulmasta. Arkietiikan universaalit ja ohuet kerrostumat ovat arkipäivän ratkaisujen kannalta merkityksellisiä vain silloin, kun eettisesti relevantit tiheet suhteet eivät tule väliin – toisin sanoen silloin, kun olemme indifferenttejä niiden suhteen, joihin ratkaisumme heijastuvat. (Ks. esim. Margalit 2002, 34.) Margalitia mukaillen voisi sanoa, että

ohuiden universaalien ja objektiivisten eettisten periaatteiden merkitys piilee siinä, että ne antavat meille välineitä kohdata ja kohdella oikein, itsellemme yhdentekeviä ihmisiä.

Vaikka arkietiikka, aivan oikein painottaakin eettisesti relevanttien tiheiden suhteiden merkitystä arkipäivän ratkaisuisissa, se tuo mukanaan hankalia ongelmia. Arkietiikka erottelee ihmiset meihin ja muihin. Ongelmaksi muodostuu se, millä perusteilla erottelu eettisen relevanssin mukaan tehdään. Arkietiikan mukaan on selvää, että esimerkiksi perhe on eettisesti relevantti yksikkö. Samalla kuitenkin meidän yhteiskuntamme universaalien ohuiden periaatteiden nojalla halutaan, että esimerkiksi rotu ei saa olla tällainen tekijä. Jossain yhteiskunnassa tai yhteisössä kuitenkin myös rotu, etninen tausta tai uskontokunnan jäsenyys ovat erottelevia tekijöitä. (Ks. Zangwill 2000, 280.)

Meillä kaupat jakavat etuja kanta-asiakkuuden nojalla, eikä siinä nähdä moraalista ongelmaa. Olisi mielenkiintoista tarkastella, ulottuuko tällainen kanta-asiakkuusajattelu myös sosiaalialan työhön. Tämä ongelma koskee ennen kaikkea eettisen relevanssin ulottuvuutta.

Ulottuvuus heijastuu myös toisenlaiseen eron tekemisen ongelmaan: kuinka yhdistää tiheiden suhteiden ja ohuiden periaatteiden maailma. Kysymys on arkietiikan kaksoisstandardisuudesta. Toisin sanoen, milloin on soveliasta vedota lojaalisuuteen ja milloin taas yhteiskunnallisiin oikeuksiin. Yksilö voi esimerkiksi omissa valinnoissaan vedota yhteiskunnallisiin oikeuksiinsa samalla, kun hän odottaa muilta lojaalisuutta (vrt. kotityranni). Tai hän voi vedota lojaalisuuteen ratkaisunsa perusteena ja samalla rikkoa toisen oikeuksia (vrt. nepotismi). Arkietiikan kaksinaisesta, kerroksisesta luonteesta on lyhyt matka kaksinaismoralismiin.

Toisaalta arkietiikan uhkana on latistuminen. Arjen tasolla tiheät suhteet painavat enemmän kuin yleiset periaatteet, mutta juhlapuheissa yhteiskunnan universaalit arvot saavat taas merkittävän sijan. (Vrt. Walzer 1994, 17.) Mutta tällöin juhlapuheiden arvot ovat arjen eettisten valintojen kannalta pelkkiä latteuksia. Arkietiikka on taipuvainen palautumaan tiheitä suhteita luonnehtiviin käytäntöihin. Näissä käytännöissä subjektiivisuus, puolueellisuus ja paikallisuus ovat keskeisiä periaatteita. Kuitenkin kun ihmisiltä kysytään heidän moraalistaan, he ilmoittavat sen perustuvan erilaisiin noudattamiinsa nyrkkisääntöihin, kuten älä tee toiselle sitä, mitä et tahtoisi tehtävän itsellesi. (Ks. Konkka, 2001.) Voidaankin sanoa, että arkietiikka ei juurikaan ole kriittisen reflektion kohteena. Pikemminkin se heijastelee kunkin yhteiskunnan kulttuurisia käytäntöjä. Arkietiikka on olennaisesti konventionalistista. (Ks. Odell 2001; ks. myös Harman 1977.) Mutta tässä konventionaalisuudessaan se seuraa pikemminkin vallitsevia tiheisiin suhteisiin perustuvia eettisiä erotteluja kuin julkilausuttuja yhteiskunnallisia arvoja. Ohuet periaatteet uhkaavat jatkuvasti

JYRKI KONKKA

ti jäädä vain juhlapuheisiin ja etiikan oppitunneille tai julkilausutuiksi arvoiksi, joiden pääasiallisena tarkoituksena tuntuu olevan oman tai yhteiskunnan eettisyyden korostaminen. Kapeudessaan ja karkeudessaan arkietiikka on varsin jäykkä käsitteellinen perusta arjen eettisille valinnoille, eikä sen voida sanoa olevan jatkuvan keskustelun ja tarkistamisen kohteena saati kehittymässä oleva teoria, kuten joissakin kommentteissa on annettu ymmärtää. (Vrt. Jackson 1998, 133.)

Sosiaaliala ja arkietiikka

Arkietiikan ongelmat ovat haaste etenkin sosiaalialalla työskenteleville ihmisille. Yhtäältä sosiaaliala on sidottu yhteiskuntamme syviin arvoihin, joita ovat yksilön kunnioittamiseen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvät periaatteet, kuten esimerkiksi tasa-arvo, demokratia ja suvaitsevaisuus. Toisaalta sosiaalialan toimijoiden on simuloitava yhteisöllisyyteen liittyviä tekijöitä, jotka ovat pikemminkin tiheiden suhteiden kuin ohuiden periaatteiden määrittelemiä. Sosiaalialan työntekijät työskentelevät sellaisten ihmisten parissa, jotka arjen käytännössään seuraavat arkietiikan periaatteita. Tällöin ongelmanakseen nousee, kuinka pitkälle eettisesti relevanttien erojen raja voidaan ulottaa, ja kuinka paljon työntekijän on siedettävä asiakkaiden tai muiden työn kannalta olennaisten tahojen arkieettisiä idiosynkrasioita.

Sosiaalialan työntekijän rooli on kaksijakoinen. Yhtäältä hän on samanlainen eettinen toimija kuin muutkin eettiset toimijat. Ennen kaikkea hänen arkipäivän eettiset ratkaisunsa perustuvat samaan kerrokseen, kapeaan ja karkeaan käsitteelliseen viittekehukseen, johon myös hänen läheisensä, kanssaihmiset sekä ympäröivän kulttuurin omaksuneet ihmiset perustavat ratkaisunsa. Sosiaalialan työn sisältö määrittyy olennaisesti tiheitä suhteita koskevien arvostusten avulla. Toisaalta sosiaalialan työn oikeutus haetaan oikeudenmukaisuuden ja yksilön kunnioituksen syvistä ja ohuista periaatteista. Työntekijältä edellytetään näiden periaatteiden soveltamiseen liittyvää herkkyyttä, erilaisiin eettisiin ratkaisuihin liittyvien kerrostumien tunnistamista sekä eettistä laaja-alaisuutta. Toisin sanoen, sosiaalialan työntekijän on oltava puolueeton ja objektiivinen tehdessään toimeensa liittyviä ratkaisuja, hänen on tunnistettava oma asemansa ja roolinsa tukea ja hoivaa koskevien ratkaisujen tekijänä, ja hänen on toimessaan oltava valmis antamaan tukeaan jokaiselle, eikä vain omille läheisilleen, ystäville ja sukulaisille. Samalla kuitenkin toimiva toimintamalli ihmissuhteita koskevissa kysymyksissä on juuri arkietiikan ytimen värittämä toimintamalli. Universaalien oikeuksien avulla ei ratkaista henkilökohtaisia ongelmia.

Sosiaalialaan ulkopuolelta kohdistuvien odotusten lähtökohdat ovat niinkään kaksijakoisia: Yhtäältä toiminta perustuu ennenkaikkea

yhteiskunnassa vallitseviin reilun pelin periaatteisiin, jotka asettavat kaikkia ihmisiä koskevat toiminnan rajat. Asiakkaat odottavat toimijoilta kuitenkin välittämistä ja huolenpitoa. Niitä ei ehkä kuitenkaan voida määritellä reilun pelin periaatteiden, varsinkaan yhteiskunnallisten oikeuksien termein. (Ks. Gilligan 1986, 238.) Toisaalta meidän yhteiskunnassamme sosiaaliala on julkinen toimija, jonka kohteena ovat kuitenkin ihmisten yksityisiin asioihin liittyvät ongelmat. Ihmiset pyrkivät kuitenkin suojelemaan omaa yksityistä aluettaan julkisen toimijan interventioilta, eivätkä aina pidä niitä oikeutettuina, vaikka he samanaikaisesti odottavatkin yhteiskunnalta huolenpitoa.

Yllä olevan tarkastelun perusteella voin nyt sanoa, että sosiaalialaa koskevien ongelmien ydin on seuraava, tai niin ainakin uskon. Julkisenä toimijana sosiaalialan toiminta perustuu reilun pelin periaatteisiin, mutta toiminnan sisältö perustuu ennenkaikkea välittämiseen, huolenpitoon ja tukeen: turvaverkon yhteiskunnalliseen ylläpitämiseen. Toisinaan turvaverkkoa ylläpitävät toimet edellyttävät interventiota ihmisten yksityiselle alueelle silloinkin, kun ihmiset katsovat yksityisyytensä loukattavan. Toisinaan taas asiakkaat asettavat sosiaalialalle vaatimuksia, joita reilun pelin periaatteiden termein ei voida toteuttaa. Sosiaalialan interventiot ovat joko ylimitoitettuja tai alimitoitettuja riippuen tarkastelun näkökulmasta ja kulloisistakin vaatimuksista tai rajoituksista. Tällaisessa tilanteessa, kun toiminnan sisältö muodostuu tiheiden suhteiden ja niitä koskevien periaatteiden simuloinnista ja kun yhteiskunnan ohuet periaatteet eivät osoita tiheiden suhteiden kannalta eettisesti relevantteja ratkaisuja, toimija soveltaa niitä periaatteita, jotka toimivat vastaavankaltaisissa tilanteissa. Toisin sanoen, hän simulaatiossaan noudattaa samoja arkietiikan periaatteita kuin omissa tiheissä suhteissaan, ja oman eettisyytensä osoittamiseksi hän annostelee sopivassa määrin ohuiden periaatteiden puolueettomia ja universaaleja iskulauseita.

Sosiaalialan ja yhteiskunnan kannalta ongelmallisena voidaan pitää sitä harmaata aluetta, johon ei reilun pelin periaatteiden avulla voida vaikuttaa, ja jossa sosiaalialan työntekijän oma yksityisyyden raja tulee vastaan. Julkisuudessa puhutaan toisinaan esimerkiksi lapsen oikeudesta molempiin vanhempiin tai molempia sukupuolia oleviin vanhempiin tai biologisiin vanhempiin. Tällainen puhe oikeuksista on kuitenkin ongelmallista. Oikeutta biologisiin vanhempiin ei yhteiskunta voi taata. Jos biologisia vanhempia ei jollakulla ole, ei hän sellaisia voi mistään saada, eikä hän voi sellaisia mistään (järkevästi) vaatia. Oikeus vanhempiin on yhtäläillä ongelmallinen. Vanhemmuuteen ei ketään voida yhteiskunnallisesti velvoittaa. Toisaalta vanhemmuus ei myöskään ole kenenkään oikeus. Jos jollakulla ei ole lapsia, ei hän voi sellaisia yhteiskunnalta vaatia. Vanhemmuus ei kuulu reilun pelin periaatteiden määrittämään kenttään. Sosiaalialan työntekijä ei omaa tointaan suorittaessaan voi ryhtyä kenenkään vanhemmaksi tai lapseksi. Mutta hän voi osaltaan turvata yhteiskunnallisten tarpeiden

JYRKI KONKKA

ja halujen tyydyttämisen tason ja huolehtia siitä, että tarvitsevat ja haluavat kohtaavat yhteiskunnan turvaverkon.

Toisin sanoen, vaikka sosiaalialan toimintaa osin sitovatkin reilun pelin periaatteet, ja ihmiset mieltävät sosiaalialan toiminnan olennaisesti yhteiskunnallisten oikeuksien turvaajana, toiminnan sisältö muodostuu jostakin aivan muusta kuin reilun pelin periaatteiden toteuttamisesta yhteiskunnassa. Esimerkiksi vanhemmuus ja lapseus määrittyvät niihin liittyvien sisällöllisten ominaisuuksien ja ihmisten keskinäisten suhteiden, ei niinkään yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteiden näkökulmasta. Ennenkaikkea vanhemmuus ja lapseus määrittyvät välittämisen, huolenpidon ja perheeseen kuulumisen termein. Sosiaalialan työn olennainen sisältö voidaan määrittää analogisesti edellisen esimerkin kanssa, vaikkakin toiminnan ala määrittyy laajemman kokonaisuuden termein. Yhteiskunnan jäsenyys, kansalaisuus tai jotkin yleiset humanitaariset perusteet määrittävät sosiaalialan toimintakentän alan, ja toimintakentän sisältö määrittyy sosiaalisen tuen, välittämisen ja huolenpidon käsittein. Sen lisäksi, että sosiaalialan antama tuki muodostuu merkittävältä osin tulonsiirroista, ja muista rahassa laskettavista toimenpiteistä, toiminta määrittää myös asiakkaan aseman yhteiskunnan legitiiminä jäsenenä. Toisin sanoen, asiakas voi tuntea kuuluvansa johonkin, koska on olemassa taho, joka pyrkii huolehtimaan hänen tarpeistaan ja toiveistaan. Asiakas voi kokea olevansa välittämisen kohde – merkityksellinen ihminen. Välittämisen osoittamisella on kuitenkin hintansa. Ongelmia saattaa muodostua, jos asiakas alkaa odottaa työntekijältä, tai koko sosiaalialalta, syvempää sitoutumista oman elämänsä kysymyksistä huolehtimiseen. Tällaiset riskit eivät ole mitenkään ennenkuulumattomia, sillä sosiaalialan toiminta perustuu jo lähtökohtaisesti luottamuksellisten suhteiden rakentamiseen.

Luottamuksellisista suhteista on lyhyt matka ystävyyteen, ja vastaavanlaista suhdetta määritteleviin arvostuksiin ja odotuksiin. Sosiaalialan työntekijä voi taata asiakkaalle hoitopalvelun, mutta ei perhesuhdetta, tai rakkaussuhdetta. Toki sosiaalialan työntekijä voi sitoutua joihinkin asiakkaisiin siten, että sitoutuminen lopulta muodostuu perhesuhteeksi, rakkaussuhteeksi tai ystävyysuhteeksi, mutta tällaista ei työntekijältä voida tietenkään vaatia eikä se liity ammatillisuuden piiriin. Tällaiset suhteet kuuluvat ihmisen yksityiseen alueeseen, eikä niitä määritetä julkisen alueen reilun pelin periaatteiden avulla.

Kirjallisuus

- Geertz, Clifford (1973) *Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture*. The Interpretation of Cultures: Selected Essays, Basic, New York.
- Gibbard, Allan (2003) *Reasons Thin and Thick*, *The Journal of Philosophy*, Vol. C (6): 288–304.

- Gilligan, Carol (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Harvard University Press, Harvard, Mass.
- Gilligan, Carol (1986) *Remapping the Moral Domain*, Teoksessa T. Hellner & M. Sosna (toim.) *Reconstructing Individualism: Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought*, Stanford University Press, Stanford, Calif., 237-50.
- Harman, Gilbert (1977) *The Nature of Morality*. Oxford University Press, Oxford.
- Horwich, Paul (1998) *Truth*. Clarendon Press, Oxford.
- Jackson, Frank (1998) *From Metaphysics to Ethics*, Clarendon Press, Oxford.
- Jackson, Frank & Pettit, Philip (1993) *Some Content is Narrow, Mental Causation*, (toim. J. Heil & A. Mele) Clarendon Press, Oxford.
- Kandori, Michihiro (1992) *Social Norms and Community Enforcement*. *Review of Economic Studies* 59: 63-80.
- Konkka, Jyrki (2001) *Thomas Hobbesin pelit*, Niin & Näin 4/2001.
- Konkka, Jyrki (2003) *Järke ja tapa - erilaiset yhdessä*, *Ajatus* 60: 71-101.
- Mackie, J. L. (1977) *Ethics. Inventing Right and Wrong*, Penguin Books, Harmondsworth.
- Margalit, Avishai (2002) *The Ethics of Memory*, Harvard University Press, Cambridge, Mass..
- Murto, Lasse & kumpp. (2004) *Eettisyyttä, elastisuutta ja elämää. Yliopistojen sosiaalityön ja ammattikorkeakoulujen sosiaalialan arviointi yhdessä työelämän kanssa. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 5: 2004*. Korkeakoulujen arviointineuvosto, Helsinki.
- Nagel, Thomas (1974) *What Is It Like to Be a Bat?* *Philosophical Review* 4: 435-50.
- Nagel, Thomas (1986) *The View from Nowhere*, Oxford University Press, Oxford.
- Odell, Jack (2001) *Practice Consequentialism: A New Twist on an Old Theory*. *Utilitas* 13(1): 86-105.
- Scanlon, Thomas (2003) *Thickness and Theory*, *The Journal of Philosophy*, Vol. C (6): 275-87.
- Searle, John (1995) *The Construction of Social Reality*. The Penguin Press, London.
- Singer, Peter (1981) *The Expanding Circle*. Oxford University Press, Oxford.
- Taylor, Charles (2003) *Ethics and Ontology*, *The Journal of Philosophy*, Vol. C (6): 305-20.
- Tuomela, Raimo (1995) *The Importance of Us: A Philosophical Study of Basic Social Notions*, Stanford University Press, Stanford, Calif..
- Walzer, Michael (1992) *What it Means to be an American*, Marsilio, New York.
- Walzer, Michael (1994) *Thick and Thin: Moral Argument at Home and Abroad*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.
- Williams, Bernard (1985) *Ethics and the Limits of Philosophy*, Fontana Press, London.
- Zangwill, Nick (2000) *Against Analytic Moral Functionalism*. *Ratio* XIII 3: 275-286.